Journal of Nurse and Physician within War/Summer 2023/ Eleventh Year

ISSN: 2645-3940 DOI: 10.29252/npwjm.11.39.44

Health and psychological consequences of hybrid wars in human societies: a qualitative study based on the Russian-Ukrainian war

Abstract

Introduction: In recent years, many countries around the world have faced a new type of war, where the both sides of the conflict use many strategies such as using of unconventional weapons, point-and-shoot and direct targeting, combined use of technologies and communication infrastructures, insider and the opposite party, disruption of essential services such as water, food, gas and health services and economic sanctions and lack of access of citizens to essential needs, displacement and planned migrations of the civilian population, cognitive warfare and conducting psychological operations and medias and the people's capacity of the opposite side for their own benefit, cyber warfare, sexual violence, etc. are used, and these types of wars are called hybrid wars. The purpose of this study is to review the consequences of hybrid wars on the public health using the experiences after the war between Russia and Ukraine.

Methods: The present study is a narrative review that was conducted using the keywords Russian-Ukrainian war, combined war, mental health, food security in the Scopus and PubMed databases from January 2022 to the beginning of June 2023. In this study, only the papers that examined the health and psychological consequences of the war in Ukraine were selected, and other consequences of the war, such as military, political, and social aspects, were excluded.

Results: One of the most consequence in hybrid wars is health system decline in the military and civilian people. The war between Russia and Ukraine, which started in 2022, is a best example of these wars which has impacted on health and medical infrastructure and the severe damage of civilian forces. In the meantime, examining the process of war and how it affects the health system can be very informative and effective in evaluating the level of preparations and formulation of defense strategies. The commanders and officials of health and medical organizations and institutions in different parts of the country and army should take comprehensive measures in revising the guidelines and executive regulations in the field of defense measures, providing infrastructure and preventive measures in order to increase the combat power and the amount Resilience of military and public forces against the destructive effects of combined war. Strategies, joint actions and increased cooperation are very necessary in order to reduce the harmful effects of combined wars and maintain public health. Also, drafting comprehensive laws and international commitments and intensifying punishments in this regard can prevent the development and spread of this type of threats on a global level and guarantee the health of the global community by preserving health achievements.

Keywords: hybrid war, Russia and Ukraine war, healthcare, public health

Authors:

Jalil Rajabi [1]

Morteza Assari [*2]

Affiliations

1. Department of infectious diseases, Faculty of medicine, Aja university of medical sciences, Tehran, Iran
2. Department of Passive defense, Faculty of Defense, University of Supreme National Defense University, Tehran, Iran.

Corresponding Author. Email: asari25@yahoo.com

[Downloaded from npwjm.ajaums.ac.ir on 2026-11-04]

فصلنامه پرستار و پزشک در رزم/ تابستان ۱۴۰۲ / سال یازدهم

ISSN: 2645-3940 DOI: 10.29252/npwjm.11.39.44

پیامدهای بهداشتی و روانی جنگ های ترکیبی در جوامع انسانی: یک مطالعه کیفی با تکیه بر تاثیرات جنگ روسیه و اوکراین

چکیده

جلیل رجبی[۱]
مرتضی عصاری*[۲]

مقدمه: در طی سالیان اخیر کشورهای متعددی در سطح جهان با نوع جدیدی از جنگ روبرو شدند که طرفین درگیری با استفاده از راهبردهای گوناگونی از قبیل استفاده از سلاح‌های نامتعارف، نقطه زن و هدف گیری مستقیم، استفاده ترکیبی از فناوری ها و زیرساخت‌های ارتباطی خودی و طرف مقابل، ایجاد اختلال در خدمات ضروری مانند آب، غذا، گاز و خدمات بهداشتی و تحریم های اقتصادی و عدم دسترسی شهروندان به نیازمندی‌های ضروری، جابجایی و مهاجرت های برنامه ریزی شده جمعیت غیرنظامی، جنگ شناختی و انجام عملیات های روانی و رسانه ای گسترده و استفاده از ظرفیت‌های مردمی طرف مقابل درگیری به نفع خود، جنگ سایبری، خشونت جنسی و ... به نبرد می‌پردازند که به این نوع جنگ‌ها اصطلاحاً جنگ ترکیبی می‌گویند. هدف از این مطالعه بررسی پیامدهای جنگ های ترکیبی بر سلامت جوامع انسانی با بهره گیری از تجربیات کسب شده در جنگ روسیه و اوکراین است.

روش کار: مطالعه حاضر یک مطالعه مروری است که با استفاده از کلید واژه‌های جنگ روسیه و اوکراین، جنگ ترکیبی، بهداشت روان، امنیت غذایی در پایگاه های اسکوپوس و پابمد از دی ماه سال ۱۴۰۱ تا ابتدای خرداد ۱۴۰۲ انجام شد. در این مطالعه فقط مقالاتی انتخاب شدند که پیامدهای جنگ اوکراین را از نظر بهداشتی و روانی بررسی کرده بودند و سایر پیامدهای جنگ از قبیل ابعاد نظامی، سیاسی و اجتماعی حذف شدند.

یافته ها: در جنگ‌های ترکیبی، بیشترین آسیب وارده متوجه سلامت افراد در بخش نظامی و غیر نظامی می باشد. از جمله این جنگ‌ها می‌توان به جنگ روسیه و اوکراین اشاره نمود که در سال ۲۰۲۲ شروع شد و در طی این جنگ تاثیرات مخرب ناشی از جنگ ترکیبی در زیرساخت‌های بهداشتی و درمانی و آسیب شدید نیروهای غیر نظامی قابل مشاهده می باشد. در این میان بررسی روند جنگ و نحوه اثرگذاری آن بر سیستم سلامت، می‌تواند بسیار آموزنده باشد و در ارزیابی های مربوط به میزان آمادگی ها و تدوین راهبردهای دفاعی موثر واقع شود. فرماندهان و مسئولین سازمان ها و نهادهای بهداشتی و درمانی در بخش های مختلف کشوری و لشکری می بایست اقدامات جامعی را در بازنگری دستورالعمل ها و آیین نامه های اجرایی در حوزه اقدامات پدافندی، فراهم ساختن زیرساخت ها و تدابیر پیشگیرانه در راستای افزایش توان رزمی و میزان تاب آوری نیروهای نظامی و مردمی در برابر تاثیرات مخرب جنگ ترکیبی به عمل آورند. راهبردها، اقدامات مشترک و افزایش همکاری‌ها در جهت کاهش اثرات سوء جنگ های ترکیبی و حفظ سلامت عمومی بسیار ضروری است. همچنین تدوین قوانین جامع و تعهدنامه های بین المللی و تشدید مجازات ها در این خصوص می تواند از توسعه و فراگیر شدن این نوع تهدیدات در سطح جهان جلوگیری نماید و با حفظ و صیانت از دستاوردهای بهداشتی، سلامت جامعه جهانی را تضمین نمود.

کلمات کلیدی: جنگ ترکیبی، جنگ روسیه و اوکراین، بهداشت و درمان، سلامت عمومی

وابستگی سازمانی نویسندگان

۱- گروه بیماری‌های عفونی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی ارتش جمهوری اسلامی ایران، تهران، ایران

۲- گروه مدیریت راهبردی پدافند غیر عامل، دانشکده دفاع، دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع و تحقیقات راهبردی، تهران، ایران. نویسنده مسئول.

پست الکترونیک: assari25@yahoo.com

[Downloaded from npwjm.ajaums.ac.ir on 2026-11-04]

مقدمه

شخصیت در طول تاریخ مستندات زیادی از تاثیرات مخرب و وسیع جنگ بر وضعیت بهداشت و سلامت عمومی جوامع به ثبت رسیده است. از جمله این تاثیرات می توان به مرگ و میر نظامیان و غیر نظامیان، شیوع و بروز بیماری های مسری و عفونی، جراحات و مصدومیت‌های ناشی از جنگ، از بین رفتن زیرساخت‌های بهداشتی و درمانی، منابع آب و فقر غذایی، بحران پناهندگان و بسیاری موارد دیگر اشاره کرد (۱, ۲). این شرایط نه تنها بر بقا و زندگی افراد اثر می گذارد، بلکه بر ساختارها و سیستم هایی که با سلامت و ایمنی مرتبط هستند نیز تاثیرگذار است. با توجه به این تاثیرات و همچنین در راستای حفظ و صیانت از جمعیت غیر نظامی، دستورالعمل ها و معاهده های بین المللی از جمله کنوانسیون ژنو وجود دارد؛ لکن با ظهور جنگ های ترکیبی، دیدگاه ها و نظریات دستخوش تغییرات بسیاری گردید. تعاریف متعددی برای جنگ ترکیبی وجود دارد و تا کنون تعریف واحدی ارائه نشده است. در تعریفی جامع می توان گفت جنگ ترکیبی "یک راهبرد نظامی است که از جنگ سیاسی، جنگ کلاسیک، جنگ نامنظم، جنگ سایبری، جنگ اقتصادی، جنگ رسانه ای، دیپلماسی، جنگ دادگاهی، مداخله در انتخابات کشورهای خارجی، برهم زدن بافت جمعیتی، مهاجر پذیری، یورش فرهنگی، ایجاد تضاد دینی و اینگونه موارد ساخته شده باشد".

طراحان این راهبرد تلاش میکنند با آمیختن روشهای گوناگون، بیشترین آسیب را به کشور میزبان وارد نماید (۳-۵) و همواره این جنگ ها پیچیده، مبهم و چند بعدی هستند (۶). به عبارتی جنگ ترکیبی را می توان جنگی با راهبردهای متعارف و غیر متعارف همراه با بی تفاوت آشکار نسبت به جان غیر نظامیان دانست (۷).

با این نوع نگاه به جنگ های ترکیبی، می توان گفت دستورالعمل های کنوانسیون ژنو نادیده گرفته می شوند و یا به دلیل عدم وجود قوانین و مقررات ویژه و خاص تاکتیک های جنگ ترکیبی دور زده می شوند. جنگ قره باغ و همچنین روسیه و اوکراین آخرین نمونه های جنگ ترکیبی است که در آن بسیاری از زیرساخت های بهداشتی و درمانی و سلامت عمومی و غیر نظامیان مورد تهدید واقع شدند (۸, ۹). جنگهای ترکیبی بیانگر دوره جدیدی از نگرانی های بهداشتی هستند که همواره آسیب رسانی آن پیچیده تر و بیشتر می گردد. جنگ های ترکیبی می توانند از طریق استفاده از سلاح های غیر متعارف، هدف قرار دادن مراکز بهداشتی و درمانی، کارخانه ها و کارگران، کاهش و جابجایی اجباری جمعیت، خرابکاری در زیرساخت های حیاتی و ضروری جوامع، خشونت های جنسی، تهدید منابع آب و غذایی، بروز اختلالات روانی و شیوع بیماری های مسری و عفونی و استفاده از سلاح های بیولوژیک به سلامت عمومی آسیب برساند و در نهایت منجر به بی ثباتی جمعیت غیر نظامیان و مردم شوند.

جنگ ترکیبی منحصر به کشور خاصی نمی باشد و در هر زمان و مکانی امکان وقوع آن می باشد. تاکتیک های بکار گرفته شده در این جنگ ها معمولا مشابه می باشد با این تفاوت که مدت زمان و وسعت جنگ ها با یکدیگر فرق می کند. هرچه درگیری و جنگ طولانی تر باشد آسیب ها بیشتر است و جمعیت بیشتری مورد هدف قرار می‌گیرند و به تبع این ها نیز میزان جابجایی جمعیت و اثرات بالقوه بر سلامت و بهداشت عمومی بیشتر خواهد بود و حتی می تواند تاثیرات جهانی نیز داشته باشد. همچنانکه در جنگ روسیه و اوکراین بسیاری از کشورها در سطح جهان متاثر از موج پناهندگان و از بین رفتن امنیت غذایی گردیدند (۱۰-۱۲).

روش کار:

مطالعه حاضر بصورت مرور روایتی از دی ماه سال ۱۴۰۱ تا ابتدای خرداد ۱۴۰۲ انجام شد. در این مطالعه مقالاتی که در پایگاه های اسکوپوس و پابمد از طریق کلید واژه های جنگ ترکیبی، جنگ روسیه و اوکراین، بهداشت روان، امنیت غذایی منتشر شده بود استخراج شدند. اطلاعات بدست آمده از این مقالات از نظر ماهیت جنگ ترکیبی، پیامد های جنگ های ترکیبی بر روی بهداشت عمومی، سلامت روان، بهداشت مواد غذایی و سایر پیامدهای بهداشتی جمع آوری و ارائه شد.

یافته ها:

در مجموع ۱۱ مطالعه مرتبط با موضوع تحقیق در طی دوره مطالعه بدست آمد که به بررسی پیامدهای بهداشتی و سلامت روان مرتبط با جنگ روسیه- اوکراین پرداخته بود. مهمترین یافته های این مطالعه به شرح ذیل است.

ماهیت جنگ های ترکیبی: جنگ های ترکیبی به انواعی از جنگ گفته می شود که هر یک از طرفین درگیری از مجموعه ای از عوامل تاثیرگذار بر سمت مقابل برای کاهش حداکثری توان رزمی استفاده می کند. یکی از راهبردهای استفاده شده در جنگ ترکیبی محدود کردن عمدی دسترسی افراد به مراقبت های بهداشتی به عنوان یک راهبرد نظامی است. در گذشته یک صلیب قرمز به عنوان نماد درمان، روی سقف ساختمان به خلبانان علامت می داد که از بمباران اجتناب کنند، اما در جنگ هیبریدی این نماد به عنوان یک هدف عمل می کند. در طی جنگ روسیه و اوکراین، حملات متعددی به مراکز بهداشتی و درمانی در صورت پذیرفت که باعث آسیب جدی به سیستم بهداشت و درمان و مختل نمودن خدمات بهداشتی درمانی شد و تاثیر زیادی بر میزان و نحوه ارائه مراقبت‌های ضروری به بیماران، مجروحین و مصدومین گذاشت (۱۳). راهبردهای مشابهی نیز در زمان جنگ قره‌باغ با هدف اختلال در ارائه خدمات بهداشتی در سال ۲۰۲۰ به کار گرفته شد. به موجب این راهبردها، به زیرساخت های بهداشت عمومی از جمله بیمارستان‌ها، زایشگاه‌ها، آمبولانس‌ها، کارکنان مراکز درمانی و ... حمله گردید و سبب دسترسی محدود به خدمات مراقبتی و درمانی در شرایط اضطراری و یا حتی مواقع عادی شد (۱۴). یکی از مهمترین تاثیرات جنگ ترکیبی روسیه و اوکراین، به چالش کشیده شدن وضعیت سلامت عمومی در طول همه‌گیری

[Downloaded from npwjm.ajaums.ac.ir on 2026-11-04]

کووید-۱۹ بود. علیرغم فروکش نمودن این بیماری در سطح جهان، سیستم مراقبت های بهداشتی کشورهای همجوار اوکراین که عمدتاً مقصد پناهندگان و آوارگان بود و خود آنها نیز با همه گیری کووید-۱۹ دست و پنجه نرم می‌کردند تحت فشار بیشتری قرار گرفتند. اگرچه در زمان شروع جنگ روسیه و اوکراین این همه گیری تا حدودی کنترل شده بود اما ازدحام بیش از حد جمعیت در پناهگاه‌ها امکان گسترش همه گیری را بیشتر کرد و در این میان تجربه ناشی از گسترش بیماری های عفونی (اسهالی، وبا و کووید ۱۹) و بیماری‌های مزمن برای اوکراین به مراتب گسترده تر و بیشتر بود (۱۳, ۱۵).

استفاده از سلاح های نامتعارف و ممنوعه: همچنین یکی دیگر از راهبردهای جنگ ترکیبی استفاده از سلاح های غیر متعارف است. در جنگ قره باغ هواپیماهای بدون سرنشین، بمب های خوشه ای، تله های انفجاری و بمب های فسفری به طور بی رویه در مناطق مسکونی مورد استفاده قرار گرفتند و ایجاد فضای غیرقابل زندگی در اثر استفاده از چنین سلاح‌هایی، مردم را مجبور به مهاجرت نمود (۱۶). با بمباران و تخریب جاده ها و پل ها، فرار و دسترسی به مراکز بهداشتی و درمانی غیر ممکن گردید. وقوع چنین اتفاقاتی در اوکراین می تواند نگرانی های ناشی از بمباران مراکز هسته ای و انتشار آلودگی های هسته ای در مقیاس وسیع را افزایش دهد، همانطور که در طول جنگ قره باغ این تهدید در خصوص نیروگاه هسته ای مدسامور و در طول جنگ روسیه و اوکراین تخریب نیروگاه هسته‌ای زاپوریژیا[1] در جنوب اوکراین مطرح بود (۱۷). تشعشعات و پرتو های ناشی از انتشار آلودگی هسته ای میتواند منجر به مرگ و افزایش خطر ابتلا به سرطان شود و حتی این موضوع برای چندین دهه ادامه دارد و ضمن تهدید سلامت افراد، آلودگی محیط زیست، خاک و نا امنی غذایی را به دنبال خواهد داشت.

کاهش امنیت غذایی: تامین نیازهای ضروری غیرنظامیان از جمله آب، غذا، برق و محصولاتی که آنها کشت می کنند در طول جنگ بسیار حیاتی و مهم است. زیرساخت ها و منابع تامین آب و صنایع وابسته به آن از جمله نیروگاه های برق آبی در طول جنگ به شدت بر روند درگیری تأثیر گذارند. آلوده شدن یا دسترسی محدود به آب یکی از راهبردهای مورد استفاده در طول جنگ است که با از بین بردن شرایط بهداشتی و زیست مناسب و همچنین تاثیر بر میزان دسترسی به مواد غذایی بر سلامتی افراد تأثیر میگذارد و خطر جدی برای سلامت عمومی ایجاد می کند. بسیاری از ساکنین شهرهای اوکراین با چالش جدی دسترسی به منابع ضروری مواجه هستند مضاف بر اینکه جنگ روسیه و اوکراین پیامدهای جهانی برای ناامنی غذایی دارد. روسیه و اوکراین ۱۲ درصد از کالری جهان، نزدیک به یک سوم گندم تجارت جهانی و مقدار زیادی از کود آن را تولید می کنند (۱۸). همچنین جنگ در اوکراین منجر به نوسانات بالای قیمت سایر کالاها مانند زغال سنگ و نفت شده است که اقتصاد جهانی را تهدید می کند و هرگونه تنش اقتصادی در سطح منطقه ای و یا جهانی به صورت مستقیم و غیرمستقیم بر روند ارائه خدمات بهداشتی و درمانی و دسترسی افراد به خدمات سلامت محور، تاثیرگذار می باشد.

تاثیر بر روی سلامت روان و سلامت جنسی: از بعد روانی نیز همواره جنگ ها بر سلامت روان تأثیر گذاشته و باعث اضطراب، افسردگی، اندوه و اختلال اضطراب پس از سانحه (PTSD)[2] می گردند. هدف قرار دادن مستقیم افراد غیرنظامی این تاثیرات را تشدید می کند و در این میان کودکان اختلالات روانی گسترده تری را در زمینه ارتباط با همسالان، یادگیری، پرخاشگری، محبت و توجه را تجربه می‌نمایند (۱۸). همچنین عوامل استرس زا مربوط به جنگ نیز می‌توانند آسیب بین نسلی ایجاد کنند. این تهدیدها می‌تواند توازن جمعیتی در یک منطقه را از بین برده و به سلامت روان و امنیت جسمی آسیب برساند. بسیاری از پناهندگان و آوارگان جنگی برای تحمل و پشت سر گذاشتن تجربیات وحشتناک جنگ به خدمات سلامت روان نیاز دارند و این موضوع بر اهمیت مقابله با اثرات روانی جنگ قبل از وقوع آسیب های مادامالعمر به افراد تأکید می کند (۱۹). خشونت جنسی سازمان یافته علیه غیرنظامیان نیز یکی دیگر از نشانه های جنگ ترکیبی است که اثرات آن بسیار گسترده است (۲۰). بیش از سه چهارم از بازماندگان در یک مطالعه میزان بالایی از مسائل بهداشتی از جمله ناباروری، درد مزمن، آسیب ناحیه تناسلی، سوء مصرف مواد، خودکشی، و عفونت های مقاربتی را تجربه کردند (۲۱, ۲۲). خشونت جنسی در طول جنگ می‌تواند پیامدهایی ازجمله فروپاشی خانواده، کاهش دسترسی به مراقبت های بهداشتی روانی، بارداری اجباری و چالش های اقتصادی به دنبال داشته باشد. بازماندگان گاهاً موجب سرزنش اطرافیان قرار می گیرند و اختلالات طولانی مدت در روابط خانوادگی و اجتماعی را تجربه می کنند (۲۳). عدم تخلیه سریع شهرها و جابجایی زنان و کودکان و مهاجرت گسترده از مناطق درگیر، نبردهای تن به تن و عدم وجود حمایت های سازمان یافته در مخالفت با خشونت جنسی، اتفاقات دلخراشی را در جنگ روسیه و اوکراین رقم زد. لذا افزایش آشکار قاچاق انسان و گزارش های خشونت جنسی در طول جنگ به سرعت به عنوان سلاحی برای تضعیف جمعیت غیرنظامیان و راهبردی برای دستیابی به اهداف نظامی تبدیل می گردد.

بحث و نتیجه گیری:

با توجه به موارد یاد شده، جنگ ترکیبی را می توان از جمله جنایات جنگی بر شمرد که در آن به صورت سیستماتیک غیر نظامیان مورد هدف قرار می گیرند و زیرساخت ها تخریب می شوند. پیامدهای بهداشتی و درمانی جنگ ترکیبی روسیه و اوکراین نمونه‌ای بارز از به خطر افتادن سلامت عمومی جامعه است که با مطالعه درس آموخته های آن می توان

1.Zaporizhia

2.Post-Traumatic Stress Disorder

[Downloaded from npwjm.ajaums.ac.ir on 2026-11-04]

راهبردهـای بسـیاری را بـرای تدویـن قوانیـن و دسـتورالعمل‌های اجرایـی پیشـگیرانه در جنـگ هـای ترکیبـی مشـابه و کاهـش آسـیب هـای حاصـل از آن ارائـه نمـود. ایـن راهبردهـا را مـی تـوان بـه چهـار دسـته تقسـیم نمـود؛

۱) تنـش زدایـی قبـل از درگیـری و انجـام اقدامـات بازدارندگـی جهـت جلوگیـری از وقـوع جنـگ.
۲) تدویـن و بکارگیـری پروتـکل هـا و سیسـتم‌های تشـخیص بموقـع و هشـدار سـریع جهـت جابجایـی ایمـن و سـریع غیـر نظامیـان.
۳) کاهـش جمعیـت آوارگان و پناهنـدگان در هنـگام درگیـری و توجـه خـاص بـه نیازهـای بهداشـتی و درمانـی و سـلامت روان.
۴) بازسـازی سـریع آسـیب هـای ناشـی از جنـگ ترکیبـی و پیگیری قاطـع خسـارات وارد شـده در اثـر نقـض قوانیـن و معاهـده هـای بیـن المللـی پذیرفتـه شـده متاثـر از ایـن نـوع جنـگ.

شـاید بتـوان ملموسـترین تأثیـرات مسـتقیم جنـگ را در بـروز بیماری‌هـا دانسـت و اصلـی تریـن علـت ایـن موضـوع حملـه و تخریـب مراکـز درمانـی و زیرسـاختهای بهداشـتی اسـت. اگرچـه اطلاعـات تصاویـر ماهـواره ای مـی توانـد گویـای ایـن حمـلات و شـدت آوارگـی و مهاجـرت افـراد باشـد، امـا وجـود هـرج و مـرج و بـی نظمـی هـای ناشـی از جنـگ ممکـن اسـت قضـاوت و بـرآورد هـای مربوطـه را در ایـن خصـوص بـا چالـش روبـرو کنـد. پایـش اطلاعـات بیمـاری هـای عفونـی در مناطـق درگیـر بسـیار مهـم و حیاتـی اسـت امـا همـواره چالـش برانگیـز اسـت. جسـتجو و پیـدا کـردن افـراد آواره و حضـور افـراد آمـوزش دیـده و آشـنا بـه مسـائل بهداشـتی و درمانـی در صحنـه نبـرد بـرای مستندسـازی و مداخلـه در مـورد عواقـب ناشـی از خشـونت جنسـی و مسـائل مربـوط بـه سـلامت روان و مشـکلات حـاد و مزمـن بهداشـتی، مـی توانـد درک عمیقـی را از میـزان بیمـاری ارائـه نمایـد. گـزارش اسـتفاده از سـلاح‌های غیـر متعـارف و ثبـت و ضبـط شـواهد موجـود در ایـن خصـوص توسـط افـراد، گروه‌هـا، نهادهـا و ناظـران بیـن المللـی بسـیار ضـروری اسـت. همچنانکـه کمیتـه بین‌المللـی صلیـب سـرخ[1] ایـن کار را بـا اسـتفاده از اطلاعـات موجـود و تحقیـق در مـورد تأثیـر حمـلات بـر مراقبت‌هـای بهداشـتی و بـا هـدف کمـک رسـانی بـه افـرادی کـه در مناطـق درگیـر هسـتند انجـام مـی دهـد. پزشـکان نیز بـا ثبـت و مسـتند نمـودن حمـلات صـورت گرفتـه بـه مراکـز درمانـی بـرای سـازمان هـای حقـوق بشـری مـی تواننـد رونـد پیگیـری هـای حقوقـی را در آینـده تسـهیل نماینـد. تدابیـری نیـز بایـد بـرای رصـد و پرداختـن بـه تاثیـرات جنـگ ترکیبـی در سـطح بیـن المللـی، سیاسـتمداران و متخصصـان بهداشـتی تدویـن گـردد تـا پیامدهـای درازمـدت سـلامت عمومـی و آسـیب هـای عمـدی ناشـی از آن بـه غیرنظامیـان بـه رسـمیت شـناخته شـود و اقدامـات موثـر جبرانـی توسـط جامعـه بیـن المللـی بـر اسـاس اولویت‌هـا صـورت پذیـرد. همچنیـن بازنگـری جامـع اقدامـات و قوانیـن حقـوق بشـری مجامـع بین‌المللـی و کنوانسـیون هـای ژنـو بـه منظـور حصـول اطمینـان از کارآمـدی دسـتورالعمل هـا در دسـتور کار قـرار گیـرد. چنانچـه قوانیـن و اقدامـات بازدارنـده بـا شکسـت مواجـه شـود، جامعـه بین‌المللـی و نهادهـای دولتـی و خصوصـی بایسـتی بـرای بازسـازی و تقویـت سیسـتم هـا و تامیـن منابـع مالـی و امکانـات و تجهیـزات مـورد نیـاز مشـارکت فعـال داشـته باشـند. توجـه بـه سـلامت غیرنظامیـان و حـق زندگـی آنـان بایـد توسـط رزمنـدگان و جامعـه جهانـی محتـرم شـمرده شـود و عـدم توجـه بـه ایـن امـر بـه ایـن معنـی اسـت کـه ایـن اتفاقـات بـا فراوانـی و گسـتردگی بیشـتری در سـطح جهـان مجـدداً بـروز خواهـد کـرد و بـا ایـن رونـد مـرز بیـن تلفـات نظامیـان و رزمنـدگان بـا غیرنظامیـان محـو خواهـد شـد.

1. International Committee of the Red Cross

[Downloaded from npwjm.ajaums.ac.ir on 2026-11-04]

منابع

1. Levy B, Sidel V. War and Public Health: Oxford University Press; 2008.
2. Quinn J, Zelený T, Subramaniam R, Bencko V. Public Health Crisis in War and Conflict - Health Security in Aggregate. (1210-7778 (Print)).
3. Nyagudi N. Election Shenanigans - Kenyan Hybrid Warfare: Amazon Digital Services LLC - KDP Print US; 2020.
4. Aitoro VJ. Defense Lacks Doctrine to Guide It Through Cyberwarfare. Nextgov; 2010.
7.Khorram-Manesh A, Burkle FM. Civilian Population Victimization: A Systematic Review Comparing Humanitarian and Health Outcomes in Conventional and Hybrid Warfare. Disaster Medicine and Public Health Preparedness. 2023;17:e192.
8.Guliyev F, Gawrich A. OSCE mediation strategies in Eastern Ukraine and Nagorno-Karabakh: a comparative analysis. European security. 2021;30(4):569-88.
9.TEİFUKOVA R-MSE, Erol MS. Russian Hybrid War: From Theory to Practice. Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi. 2017;1(2):33-67.
10.Zhou X-Y, Lu G, Xu Z, Yan X, Khu S-T, Yang J, et al. Influence of Russia-Ukraine War on the Global Energy and Food Security. Resources, Conservation and Recycling. 2023;188:106657.
11.Lin F, Li X, Jia N, Feng F, Huang H, Huang J, et al. The impact of Russia-Ukraine conflict on global food security. Global Food Security. 2023;36:100661.
12.Mukhtar Z. The Impact of the Ukraine-Russia War on Food Security and Countries Exposed to Food Supply Shock. European Journal of Business and Management Research. 2023;8(2):38-43.
13.Poberezhets V. Healthcare crisis in Ukraine - worrying consequences of the Russian-Ukrainian war. (1332-8166 (Electronic)).
14.Chekijian S, Bazarchyan A. Violation of the global ceasefire in Nagorno-Karabagh: a viral amplification of aggression. Prehospital and disaster medicine. 2021;36(2):129-30.
15.Zaliska O, Oleshchuk O, Forman R, Mossialos E. Health impacts of the Russian invasion in Ukraine: need for global health action. (1474-547X (Electronic)).
16.Brutyan S, Babayan K, Barseghyan N, Petrosyan V, Knipper P, Bégué T, et al. Evidence for chemical burns by white phosphorus in Armenian soldiers during the 2020 Nagorno-Karabakh war. Injury. 2021;52(4):1100-1.
17.Mustafayeva N. Armenia's Metsamor NPP causes nuclear threat to the region. Defence Journal. 2017;20(11):23.
18.Gonçalves Júnior J, de Amorim LM, Neto MLR, Uchida RR, de Moura ATMS, Lima NNR. The impact of "the war that drags on" in Ukraine for the health of children and adolescents: Old problems in a new conflict? Child Abuse & Neglect. 2022;128:105602.
19.Xu W, Pavlova I, Chen X, Petrytsa P, Graf-Vlachy L, Zhang SX. Mental health symptoms and coping strategies among Ukrainians during the Russia-Ukraine war in March 2022. International Journal of Social Psychiatry.0(0):00207640221143919.
20.Stark L, Wessells M. Sexual Violence as a Weapon of War. JAMA. 2012;308(7):677-8.
21.Ba I, Bhopal RS. Physical, mental and social consequences in civilians who have experienced war-related sexual violence: a systematic review (1981–2014). Public Health. 2017;142:121-35.
22.Morgan R, Asiimwe L, Ager AL, Haq Z, Thumba L, Shcherbinina D. Rehabilitation services must include support for sexual and gender-based violence survivors in Ukraine and other war- and conflict-affected countries. Health Policy and Planning. 2023.
23.Woldetsadik MA, Acan G, Odiya OI. Becoming Secondary Survivors: Exploring the Effects of Conflict-Related Sexual Violence on the Health and Well-Being of Families in Northern Uganda. Journal of Interpersonal Violence. 2023;38(3-4):3395-420.
24. محمدحسین قربانی‌زواره. جنگ ترکیبی، چگونگی مناقشات در قرن معاصر. تهران: دانشگاه فرماندهی و ستاد ارتش; ۱۳۹۸.
25. ریاضی و, اکبری ع, باجلانی ص, اکبری حر. معرفی مؤلفه‌ها و ابزارهای جنگ ترکیبی آمریکا علیه ج.ا.ایران. راهبرد دفاعی. ۲۰۲۱;۱۹(۱):۶۷-۳۷.

[Downloaded from npwjm.ajaums.ac.ir on 2026-11-04]